

УДК 338.43:334.012.64

Л. М. Васильєва,

доцент кафедри обліку і аудиту, Дніпропетровський державний аграрний університет

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ВІДНОСИН АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Ринкові умови господарювання докорінно змінили відносини в сільськогосподарському виробництві. Причому ці зміни здійснюють безпосередній вплив на функціонування агропромислового виробництва і формування продовольчого ринку країни. В статті розглянуто економічні зв'язки суб'єктів малого підприємництва в системі відносин аграрного виробництва. Наведено напрями інтеграції та кооперації малих форм бізнесу в сільському господарстві.

The market conditions of menage in a root changed the relations in agricultural production. Thus these changes carry out direct influence on functioning of agroindustrial production and forming of food market of country. In the article economic communications of small business entities are considered in the system of relations of agrarian production. Directions of integration and co-operation of small forms of business are resulted in agriculture.

Ключові слова: аграрний бізнес, інтеграція, кооперація, особисті господарства населення, переробні підприємства, сільськогосподарські підприємства, фермерське господарство.

ВСТУП

За останні роки в структурі продукції сільськогосподарства більш ніж втричі знизилася частка сільськогосподарських підприємств і одночасно втричі зросла частка господарств населення. Сектор малого підприємництва на селі, безумовно, необхідний, тим більше що на сьогодні його розвиток неминучий, але його роль як "реаніматора" економічного розвитку в напрямі розвитку ринкових відносин, а також в подоланні соціально-економічних криз, що виникли в перехідний період, були дещо переоцінені. У міру формування багатокладної аграрної економіки невеликі за розміром сімейні та фермерські господарства обмежують можливості застосування прогресивних технологій, зберігають їх низьку товарність, а отже, й інвестиційну непривабливість.

Малий сільськогосподарський бізнес потребує взаємодії з крупним агропромисловим бізнесом. Окреме фермерське господарство не в змозі забезпечити потік стандартної продукції на ринок. Для цього необхідне об'єднання зусиль багатьох фермерів. Багато в чому і цим зумовлюється необхідність розвитку процесів фермерської коопе-

рації, розвитку контрактації між фермерами і крупними підприємствами, інтеграції сільськогосподарських виробників у крупні компанії агропромислової інтеграції, спеціалізації, концентрації та інтенсифікації виробництва.

Провідне місце у здійсненні економічних реформ має зайняти кооперація, яка являє собою процес добровільного об'єднання селян в організації виробництва, переробки і збуту сільськогосподарської продукції [2].

Питання кооперації, інтеграції завжди були в центрі уваги досліджень науковців, а з початком економічних реформ в Україні набули особливого значення в працях вітчизняних вчених: В.Я. Амбросова, В.М. Зимовця, І.І. Лукінова, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та ін.

Але при цьому недостатньо уваги приділено економічним зв'язкам суб'єктів малого підприємництва в системі відносин аграрного виробництва, що й зумовило вибір об'єкта дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Таким чином у роботі ставиться завдання розглянути і подати авторське трактування сутності

підприємництва. виділити і доповнити етапи розвитку теорії підприємництва.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вітчизняний та зарубіжний досвід показує, що зміцнення міжгосподарських зв'язків у аграрному секторі економіки, з одного боку, додає економічній стійкості учасникам аграрного бізнесу, підвищує їх конкурентоспроможність на ринку, а з іншого — стає важливим чинником стабілізації і зростання агропромислового виробництва.

"Кооперація на селі є базою для подальшого розвитку інфраструктури аграрного ринку. Мотиваційною основою кооперації є протистояння експансії спекулятивного посередницького бізнесу" [1].

Як один з варіантів зростання економічної ефективності функціонування малих сільських товаровиробників нами пропонується поліпшення системи договірних відносин з приводу закупівель, переробки виробленої ними продукції, оскільки однією з причин, що стримують зростання виробництва сільськогосподарської продукції в особистих господарствах населення і підвищення їх товарності, стало руйнування за роки реформ системи закупівель сільськогосподарської продукції у населення через споживкооперацію. Підприємства споживкооперації через нестачу оборотних коштів і слабку матеріально-технічну базу не в змозі заготовляти і сплачувати продукцію, яка пропонується особистими підсобними господарствами, фермерськими господарствами. Але і дане негативне явище має свої позитивні сторони. Так, деякі запозятливі сільськогосподарські товаровиробники на базі своїх господарств розвивають переробку сільськогосподарської сировини.

З метою підвищення ефективності своїх господарств фермери, а також деякі власники великотоварних особистих господарств населення в даний час формують в основному багатогалузеві кооперативи, що є наслідком нерозвиненості системи кооперативних відносин. Найтипівішими для економіки фермерського сектора є кооперативи зі збуту і переробки продукції, постачальницькі кооперативи, кредитні кооперативи, виробничі кооперативи, а також кооперативи з надання різних послуг (наприклад, з суспільного використання техніки, транспортних засобів і т.д.).

Останніми роками поряд з підприємствами різних правових форм, що мають статус юридичної особи, набувають розвиток форми кооперації фермерських господарств без створення юридичної особи. Це, як правило, 2—3 сімейні господарства, пов'язані спорідненими або партнерськими відносинами і які при цьому демонструють високу ефективність своєї виробничої діяльності.

Об'єднання в різні форми кооперації фермерських і особистих господарств населення, сільськогосподарських підприємств (акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю і т.д.) і підприємств переробної сфери може стати реальним важелем відродження села, оскільки дає можливість боротися за ринок сільськогосподарської продукції і продовольства, протистояти монополізму заготівельних і торговельних підприємств.

Найважливішою сферою кооперації на сьогодні є кредитне обслуговування сільських товаровиробників. У сфері кредитної кооперації Україна має досвід ще з дореволюційних часів і в період непу. Сьогодні кредитні кооперативи знову є викликом часу, оскільки кредитування сільських товаровиробників практично відсутнє як з боку держави, так і комерційних банків. Якщо і можливо одержати кредити, то тільки під високі відсотки, що в переважній більшості випадків неприйнятне для сільськогосподарських підприємств і фізичних осіб, зайнятих виробництвом продукції на селі.

Кредитний сільськогосподарський кооператив має споживчу і некомерційну спрямованість, на відміну від комерційного банку, головною метою якого є максимальний прибуток.

Споживча кооперація в період сезонної заготівлі й переробки продукції потребує пільгового бюджетного кредитування. Всі споживчі кооперативи як неприбуткові в своїй основі не повинні входити до числа оподатковуваних податками суб'єктів господарювання, щоб уникнути подвійного оподаткування. Споживча кооперація повинна бути альтернативною для вертикальної інтеграції, тому що сьогодні дуже важливо, щоб селяни мали нагоду самі без посередників реалізувати свою продукцію, заздалегідь переробивши її, і закуповувати необхідні засоби виробництва без спекулятивних накруток. Ці задачі успішно можуть бути вирішені через споживчі кооперативи, учасниками яких разом з сільськогосподарськими підприємствами можуть стати особисті господарства населення і фермерські господарства.

Крім розвитку системи кооперації, підвищена увага повинна надаватися створенню крупних інтегрованих формувань, що поєднують у собі сільськогосподарське виробництво, переробку і реалізацію продукції.

У сучасних економічних умовах формування і розвиток суб'єктів малого підприємництва на селі може бути успішним за умови їх кооперації і інтеграції не тільки між собою, але і з різними сільськогосподарськими, заготівельними, переробними, обслуговуючими та іншими підприємствами і організаціями.

Взаємовигідна співпраця сільськогосподарсь-

ких підприємств, фермерських, особистих господарств населення дозволить достатньою мірою використовувати природно-кліматичний, кадровий і матеріально-технічний потенціал.

Сьогодні всі учасники аграрного бізнесу зацікавлені в об'єднанні зусиль з виробництва, переробки і реалізації продукції населенню. Аграрні підприємства вступають у цей об'єднувальний рух, прагнучи знизити ризик, пов'язаний з виробництвом, його залежністю від кліматичних умов, стихійністю ринку сільськогосподарської продукції, необхідністю підвищення конкурентоспроможності виробництва, диктатом переробних підприємств. Переробні та обслуговуючі підприємства також прагнуть забезпечити собі стабільні доходи завдяки наявності надійної сировинної бази, підвищення якості своєї продукції, її здешевлення і завоювання ринків збуту.

Важливе місце в регулюванні економічних відносин між сільськогосподарськими і промисловими підприємствами посідає ціна. Одним із принципів сучасного ціноутворення в агропромисловому комплексі повинно стати забезпечення цінового паритету, щомісячна компенсація цін підтримки та еквівалентних цін на сільськогосподарську продукцію [4].

Останніми роками в країні набувають досить значного поширення різноманітні організаційні форми вертикальної інтеграції у вигляді асоціацій, союзу, споживчого кооперативу, акціонерного товариства, формування холдингового типу та ін. Всі вони мають у своєму складі дві або декілька послідовних стадій виробництва і збуту продукції.

Вибір тієї або іншої моделі агропромислової інтеграції залежить від виробничо-економічної обстановки в регіоні, стану продовольчого ринку, форм об'єднання капіталу, можливостей головного підприємства і, нарешті, рішень адміністративних органів. Формування і функціонування інтегрованих агропромислових об'єднань відбувається на основі реорганізації і вдосконалення міжгосподарських зв'язків у аграрному секторі, одночасно розв'язується проблема зближення інтересів між сільськогосподарськими товаровиробниками, переробними і обслуговуючими підприємствами. Об'єднання здійснюють свою діяльність на основі спільної власності на активи, на договірних відносинах, а також на приєднанні і злитті. Спільна діяльність дозволяє досягти очікуваного ефекту, що виникає завдяки економії та масштабах діяльності, комбінування за рахунок зниження трансакційних витрат, посилення монопольного положення на ринку та інших можливостей.

На нашу думку, розширення міжгосподарських інтеграційних зв'язків на виробничому і міжгалузевому рівні створює економічні умови

для вирівнювання економік господарюючих суб'єктів на всіх стадіях виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції. Тим самим створюються передумови для інвестиційної привабливості сільського господарства, базової галузі для всього АПК. Хоча сільське господарство і стає об'єктом інвестицій, основними інтеграторами-інвесторами стають несільськогосподарські підприємства, які концентрують основну частку виробництва і реалізації кінцевої продукції АПК. Разом з інвестиціями в аграрну сферу надходить нова техніка і технології, створюються умови для зростання концентрації виробництва і капіталу. Підприємства-інтегратори контролюють обсяги виробництва і якість сільськогосподарської продукції, безперервність етапів виробництва, заготівлі, транспортування, зберігання, переробки і реалізації продукції. Все це призводить до стабілізації агропромислового виробництва і підвищення його економічної ефективності.

Наприклад, в ролі підприємства-інтегратора може виступити сільськогосподарське підприємство, а господарства населення стають учасниками горизонтальних і вертикальних міжгосподарських зв'язків. Від спільної діяльності виграють всі. Сільськогосподарські підприємства укріплюють свою сировинну базу, збільшують обсяг і знижують собівартість товарної продукції. Для господарств населення це також вигідно, оскільки збільшується їх товарність і зростають доходи.

Через відсутність ефективної збутової системи, віддаленість закупівельних пунктів, нестачу засобів для транспортування продукції, низьку закупівельну ціну в багатьох сільських населених пунктах виробництво продукції сільського господарства здійснюється здебільшого тільки для поповнення власних запасів. У результаті відсутності холодильних місткостей, потужностей з переробки продукції в населених пунктах здійснюється її продаж за готівковий розрахунок за низькими цінами приватним комерсантам.

Сьогодні необхідно всіляко заохочувати комерційну співпрацю крупних і дрібних сільськогосподарських структур, розвиваючи так зване контрактне сільське господарство, коли велике підприємство-інтегратор на основі договору контрактації передає частину виробничих функцій дрібному, поставляючи йому різні ресурси і послуги, купляючи у нього вироблену продукцію.

У країнах з ринковою економікою досить поширена взаємодія малого сільського підприємства з крупними агропромисловими підприємствами і холдингами на основі договорів контрактації. Наприклад, агрохолдинг має в своєму складі декілька птахопереробних, комбікормових заводів, інкубаторів. Вирощування бройлерів за контрактами з агрохолдингом здійснюють декілька тисяч фермерів. Компанія надає фермерам кур-

чат, комбікорм і послуги консультантів, приймає вирощених бройлерів. Фермери — приміщення, свою працю, воду, електроенергію і т.д.

Переваги співпраці агрохолдингів з фермерськими господарствами на умовах контрактного сільського господарства очевидні. Для перших — це перерозподіл між партнерами частини витрат на будівництво будівель, споруд, придбання устаткування і т.д.; економія поточних витрат, оскільки фермер несе відповідальність за витрату ресурсів, збереження тварин; відбувається розосередження виробництва, що, в свою чергу, скорочує витрати на медикаменти — лікування тварин і птиці. А для фермерських господарств можливість працювати з кращими породами худоби і птиці, сортами і гібридами рослин; використовувати найкращі корми і добрива; одержувати систематичні консультації у агрохолдингу з дотриманням технологічних вимог; має гарантії збуту продукції, оплати і т.д.

Взаємодія агрохолдингів з сімейними фермами може здійснюватися за наступною схемою: підприємство-інтегратор за договором підяду передає фермерському господарству молодняк (бройлерів, поросят і т.д.) і корми для їх вирощування, причому передані фермеру худоба і корми залишаються власністю підприємства-інтегратора, а фермерське господарство з використанням власного устаткування вирощує худобу та птицю і передає їх підприємству-інтегратору. Оплата роботи фермера здійснюється за одержаний приріст.

Якщо деякі фермери не можуть керувати з будь-яких причин своїм господарством, а продавати його не хочуть, то управління фермерським господарством можливе за контрактом. Всі справи в господарстві веде найманий керівник, який уклав контракт з фермером. Керівника підбирає, навчає і призначає у фермерське господарство підприємство-інтегратор, яке є партнером фермера за контрактом. При такому підході підприємство-інтегратор має нагоду контролювати роботу великої кількості фермерських господарств.

Світовий досвід свідчить, що завдяки саме таким вертикально організованим зв'язкам в агробізнесі формуються великі підприємства і досягається висока ефективність фермерських господарств і особистих господарств населення.

Перспективним напрямом інтеграції особистих господарств населення може стати участь у цьому процесі разом з вказаними вище суб'єктами господарювання і переробних підприємств. Об'єднання, що включає тріаду: особисті господарства населення, сільськогосподарські та переробні підприємства, — дозволяє враховувати інтереси всіх взаємодіючих сторін. Інтерес переробного підприємства в цьому об'єднанні полягає, перш за все, в необхідності залучення сировини за рахунок особистих господарств, стабілізації його

сировинної зони. Інтерес власників особистих господарств населення — в стабільності ринку збуту продукції, в його організації і фінансовому забезпеченні; сільськогосподарське підприємство забезпечує особисті господарства населення кормами, молодняком ВРХ і свиней, насінням, паливно-мастильними матеріалами та іншими ресурсами. Проте його інтерес не обмежується можливістю самозабезпечення працівників, а опосередковано пов'язаний з можливістю створення умов для відтворення самого сільськогосподарського підприємства.

Основою взаємозв'язків агропромислових формувань з особистими господарствами населення має бути гарантія реалізації виробленої продукції переробним підприємствам, а також надання постійної підтримки особистим господарствам населення у виробництві цієї продукції [5].

ВИСНОВКИ

Таким чином, різні форми інтеграційних зв'язків особистих господарств населення, фермерських господарств з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами дозволять підвищити товарність особистих господарств населення та фермерських господарств, збільшать їх доходи, створять умови для зміцнення сировинної бази переробних підприємств і, нарешті, створять умови для відтворення самих сільськогосподарських підприємств.

Розвиток процесів кооперації і агропромислової інтеграції веде до відновлення і зміцнення міжгосподарських зв'язків між всіма учасниками аграрного бізнесу, тим самим створюючи об'єктивні умови для ефективного функціонування регіонального АПК.

Література:

1. Гриценко М.П. Сільськогосподарська кооперація: проблеми, шляхи розв'язання / М.П. Гриценко, М.Й. Малік, В.А. Пулім // Економіка АПК. — 2007. — № 1. — С. 51—58.
2. Іванух Р.А. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах переходу до ринкової економіки / Р.А. Іванух, О.О. Жовтанецька // Економіка АПК. — 2001. — № 12. — С. 25—31.
3. Лукінов І.І. Економічні трансформації / І.І. Лукінов — К.: ІАЕ УААН, 1997. — 427 с.
4. Малік М.Й. Інтеграція як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств / М.Й. Малік, П.М. Федієнко, М.К. Орлатий. — К.: ІАЕ УААН, 2000. — 40 с.
5. Хорунжий М.Й. Обґрунтування доцільності входження особистих селянських господарств в інтегроване виробництво / М.Й. Хорунжий, В.М. Заболотній // Економіка АПК. — 2006. — № 2. — С. 29—34.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2010 р.